

Мистецькі біографії

ІРИНА ВЛАСЕНКО

ГІДАЛЬГО З КРОЛЕВЦЯ

Харків
«ФОЛІО»
2025

1

ПРИНЦИП ДОМІНО

Сьогодні вони зустрілися в парку навпроти «Всесвіту». Микола Олексійович Лукаш, український перекладач, і Йоганн Вольфганг фон Гете, німецький поет. Один ще мало кому відомий поліглот, другий — світова знаменитість. А загалом хлопці знайомі давно. З тої пори, коли Микола вперше відкрив «Фауста» і почав перекладати його своєю мовою. Ще школярем поклав на українську «Пісеньку Гретхен». Відтоді Гете завжди поруч. Вісімнадцять років копіткої праці. Вісімнадцять років Йоганн Вольфганг фон Гете — найкращий друг і співбесідник. Згодом доєдналися Гюстав Флобер, Джованні Боккаччо, Гійом Аполлінер, Гарсія Лорка, ще багато добродіїв... То була довга розмова...

Ні, це не погрібець Ауербаха в Лейпцигу, звідки легендарний чорнокнижник Фауст вилетів верхи на бочці з вином, ні, це дерев'яні столики просто неба й лавочки в парку...

— Навіщо вони тут? — питає Гете.

— Щоб козла забивати, — відказує Лукаш, стенувши плечима.

— Козла забивати? — аж похлинувся той.

— Грати в доміно!

— А-а-а!

Вони підійшли до засипаних снігом столиків. Гете змахнув з лавки сніг і всівся, спираючись на паличку. Зацікавлено озирнувся. Виявляється, у часи Лукаша в тій частині

світу, де мешкає цей дивак, за такими столиками «забивають козла», тобто грають у доміно. Просто неба, у парку за столиками.

— Знаю, знаю... — Гете задоволено крякає. — Ми з Шиллером не раз грали в доміно, коли жили у Веймарі... — він мрійливо підводить очі, пригадуючи щасливі часи. — Але, заради справедливості, мій друже, спочатку то називалося грою в кості.

— Так, — охоче відгукується Лукаш і сідає поруч з Гете.

— Колись домініканські ченці вигадали замість карт...

— На честь чорно-білих плащів домініканців і гру назвали?

— Хтозна... — Лукаш сміється. — Або на честь якогось абата на ім'я Домінік...

— Звідки й беруться ті назви... — Гете через плече дивиться на Лукаша й повертається до нього всім корпусом. — Здається, ви захоплюєтеся походженням слів?

— Захоплююся, — усміхається. — А ви хіба ні? Це теж гра. Гра у слова... А я азартна людина. Люблю грати в шахи, доміно, більярд, волейбол. Щоправда, удар у мене слабенький, але мене завжди беруть у команду. Кажуть, з мого м'якого й точного пасу ті, хто вміють пробивати гарматним ударом, завжди попадають у бік противника. Я і футбол люблю. Уболіваю шалено за наше «Динамо», ходжу майже на всі матчі. Якимось чином не мав квитка, то переліз через огорожу й усе одно матч подивився. До речі, слово «азарт» походить від арабської назви гральних костей — «зар».

— А-зарт-ні ігри... — повільно розділив на склади Гете. — Доміно теж доволі азартна гра...

— У нас цю гру вважають чимось не гідним культурної людини.

Гете здивовано підіймає брови й завважує:

— Марко Поло привіз її від мудреців із Китаю, відтоді в кості грають усі, від дітей до імператорів. Калігула дуже полюбляв цю гру. А в Індії на кісточках пророкують долю.

— Скажу більше, — Лукаш втаємничено притишує голос, — у доміно зашифрована семерична система світобудови.

— Ну, ви скажете! — Йоганн відхиляється й із сумнівом хитає головою.

— Сім днів тижня, сім музичних нот, сім основних кольорів, сім кісточок доміно — універсальна семерична система, на якій базується все життя Всесвіту, — починає доводити Лукаш. — Я не нумеролог, проте, вважаю, що число сім править усім проявленим світом.

— Хто б міг подумати... — у задумі мовить Гете. — А йдеться лише про звичайну гру в кості... — він закочує очі до неба. — Цифри керують Всесвітом... Двадцять восьмого серпня 1749 року, опівдні, з дванадцятим ударом дзвону, я з'явився на світ у Франкфурті-на-Майні. Розташування сузір'їв і збіг усіх цих цифр сприяли мені... А коли народилися ви, пане Миколо? Здається, так заведено звертатися у вас? Пан, пані — це просто чудово!

— А я народився сьогодні, 19 грудня, — Лукаш весело всміхається. — Але 1919 року!

— О! Я не знав, маю вас привітати, друже! — Йоганн простягає Миколі руку й щиро тисне його м'яку долоню. — Однак яка магія цифр! — Гете мрійливо уповільнює мову й повторює, — дев'ятнадцяте грудня тисячу дев'ятсот дев'ятнадцятого року... А де?

— У Кролевці, місті, заснованому королем, і це теж вельми символічно, зорі й до мене не такі вже байдужі, — Микола сміється і його добре м'яке обличчя стає таким дитячим і довірливо відкритим.

— Чому ви смієтесь, це геть не смішно, — збурюється Гете. — Людина — частина космосу, і рух планет впливає на її життя.

— Цікаво, а людина впливає на рух планет? — заперечно запитує Лукаш.

— Є такі потужні особистості, що здатні змінювати не тільки власне життя, а й рухати Всесвіт... — Гете

замислюється. — Гадаю, ми з вами добре розуміємо, про що йдеться.

— Ви такий? — не вгаває українець.

— Та й ви такий самий, друже мій, — німець приязно й уважно роздивляється на свого дивакуватого співбесідника в легких бумазейних штанах, бавовняній сорочці й парусинових черевиках, який сидить майже голим задом на дерев'яній лавочці без спинки біля невисокого столика в парку. Дев'ятнадцяте грудня, зима...

Гете мерзлякувато пересмикує плечима, і щоб хоч якось зігритися витягує з-під пахви новенького «Фауста» у перекладі Миколи Лукаша. Підносить до носа, вдихаючи свіжий запах фарби. Починає гортати.

— Друже, скільки мов ви знаєте? — питає, ревно вчитуючись у переклад.

— Двадцять дві... чи... ні, двадцять п'ять... — Лукаш замислюється. — Але перекладав лише вісімнадцятьма. І так я до того діла прилюбився та присмоктався, що добре вивчиш одну-дві — інші піддаються, падають за принципом доміно. Та ви ж знаєте, Йоганне, ви ж теж поліглот.

Гете червоніє. Його знання видаються набагато скромнішими у порівнянні з Лукашем. Однак він із гідністю зазначає:

— Так, я добре володію п'ятьма мовами... Ну, трохи ще двома. Утім, найкраще мені дається німецька, — усміхається.

Йому кортить розказати Лукашу про себе, адже той так близько підібрався до його світу.

— Ми обов'язково зіграємо в доміно... І все-таки дивно, чому ваші культурні діячі не вітають цю чудову гру?

— За цими столиками часом обговорюють заборонені теми, — Лукаш загадково примружується. — Іноді грають на гроші. А в нас нетрудові доходи заборонено. Тих, хто грає, називають утриманцями й неробами. Хоча, — він зітхає, — так воно і є. Якщо гра в доміно стає останнім заходом до існування...

— І для вас, друже?

— І для мене... А чим я кращий за інших? — Микола смутніє. — Зі Спілки вигнали, переклади не видають. Зовсім злукашився... Доводиться грати з колишніми функціонерами. У них грошей до смутку, чом не грати. А в мене катма. От і намагаюсь відігратися, — сумно зітхає. — Та більше програю. Вони мені прізвисько вигадали, «Мона» (скорочене від слова «Можна»), кажуть, я часто так кажу, коли граю з кадебістами.

— З кадебістами...? — повторює Гете, намагаючись зрозуміти, хто ж це такі.

— Товариші дивуються, мовляв, як я з тими людоже-рами взагалі спілкуюсь. Та життя таке химерне... — бідкається Лукаш.

— Кадебістами... Людоже-рами...

— Пів країни пересаджали, заслали до Сибіру, закатували або повбивали. Часто чую від тих відставних полковників: «Я в Жовтневому палаці розстріляв Косинку», «Я особисто розстрілював самого Постишева!». А тепер от у парку в доміно сидять собі та грають... І я з ними... Іронія долі... Тільки й думаю: «Слава богу, що ми з ними граємо в доміно, а не в інші ігри...».

— Навіщо ж ви з ними граєте?

— Та й сам не знаю... — він надовго замислюється. — Мені цікаво в очі їхні дивитися, пробую зрозуміти, як нелюд із людиною в них уживається.

— І нічого їм за те? — меланхолійно завважує Гете.

— А що їм буде? Злодії при владі завжди безкарні... Та ви теж маєте про це знати.

— То як же ж ви з тими людоже-рами? — повторює запитання Гете.

— Призвичаївся, потрапив між вовки, то вий по-вовчому. Та я по-своєму з них знущаюсь, — Лукаш хихоче. — Якось підколов одного офіцера-відставника... Він, бач, вигравав, закінчив перший, ляснув останньою кістянкою по столу й заволав на всю горлянку: «Партія!!! Б...ть!». «Що ви сказали?» — питаю його й очі звужую підозріло й суворо.

Він знічується: «Сказав, що гру закінчив...». Дивиться бараном. «А точніше?». «Ну, що закінчив партію...», — булькоче невпевнено. «Е ні, шановний, ви не так сказали. Тут усі чули, яким словом ви обізвали нашу рідну партію». Той офіцер з переляку очі вирячив, почервонів увесь, руки затремтіли. А всі решта за столом підтакують: «Так-так, чули, сказав». «Та ви що, хлопці, та я ніколи проти партії, ніколи, та я клянуся, я зовсім не те хотів сказати», — а сам ледь не плаче, бідолаха, бо ж знає, що за такі слова, повісять його на першій гілляці й ніхто питати не буде, правда то чи ні. От так я їх і ставлю на місце!

Гете розважливо хитає головою.

— І все-таки небезпечна якась компанія...

— Зате вони мені іноді багато цікавого розказують.

— Що ж вони можуть розказати?

— Яюсь зачепили Єсеніна чи то хтось процитував, поета відомого російського, дуже душевно писав, люблю його. Так от, він наклав на себе руки...

— Та ви що? Як це сталося? — Гете зимно зіщулюється.

— Повісився на трубі в готелі «Англетер», — як про щось звичайне махнув рукою Лукаш. — Але дехто вважає, що йому допомогли...

— Тобто це не самогубство?

— Ось ці людожери-доміношники й розповіли тоді багато цікавого про так зване «самогубство», мовляв, докладено було руку... А ще про те, як Єсенін водив повій до знайомих чекістів у підвал дивитися на розстріли...

— Поет Єсенін?

— Чому б ні? Йому гострих вражень іноді бракувало. Пам'ятаєте Бабеля, він теж...

— І Бабель ходив? До речі, хто такий Бабель? Гегеля знаю. А про Бабеля не чув...

— Теж письменник... Куди він тільки не ходив, — сміється Лукаш. — Яюсь приволік інтелігента Іллю Еренбурга в якусь задимлену забігайлівку, яка кишла гультьями й волюжгами, і почав спілкуватися з цими сумнівними особами

на рівних. Еренбург шокований: «Що ми робимо в цій дірі?». А той: «Адже тут цікаво!». Йому все цікаво: війна, революція, колективізація, імовірно, з голого інтересу разом із чекістом Аграновим ходив спостерігати розстріли ворогів революції. От і Єсеніну цікаво було. Але зайві очі, зрозуміло потрібно було прибрати...

— Дивна у вас країна, — осудливо хитає головою Гете.

— Та й у вас не краща. Розв'язала дві світові війни...

— Німеччина?

— Німеччина... Утім, до розпалювання другої долучився і Радянський Союз. Поділили Польщу. І вся Європа посипалась за принципом доміно.

Зовсім закаменілий від холоду, Гете підвівся з лавочки й почав підстрибувати на місці.

Улітку чом би не бесідувати на свіжому повітрі. А сьогодні 19 грудня 1955 року — день Святого Миколая — День народження Лукаша. Зимовий морозний день. А Миколай напівголий, і на голові ні перуки, ні капелюха.

— Чи не холодно вам, друже? — зимно пересмикує плечима Гете. — І голова...

— Голові так краще, провітрюється, щоб думки були свіжими! Утім, якщо вам зимно, можемо піднятися в мою кімнату на Коцюбинського... Тільки там не королівський палац.

— А хоч тепло? — пожвавлюється Гете, плескаючи себе по боках. — Я вже до кісток промерз, і ноги відвалюються. Ну ж бо! Там і в кості зіграємо, тобто в доміно.

Лукаш дивиться на синього від холоду німецького класика й погоджується.

— Так, сьогодні нежарко, — дивиться на годинник. — Ого! Уже дев'ята! Я й забув — мене ж гості чекають... Ходімо!

І вони рушають нарешті з цього заледенілого парку навпроти «Всесвіту» на вулицю Коцюбинського, у комуналку, де мешкав тоді Микола Лукаш.

2

ЛОВЕЦЬ СЛІВ

Кімнатку в будинку письменників по вулиці Коцюбинського 2-А Микола Лукаш отримав у п'ятдесяти, коли почали друкувати його переклади й визнали, що він не просто викладач французької, англійської й німецької в одній особі, а неперевершений поліглот, здатний спілкуватися й працювати майже з усіма основними мовами світу. А спочатку, коли тільки повернувся в Київ із Харкова, певний час жив на пароплаві, який переобладнали під готель. Не дуже-то затишно йому там велося...

І от дали офіційне майже окреме житло. Квартира двадцять три на першому поверсі. Він ділить її з Микитою Михайловичем Шумилом і єврейським письменником І. Н. Кіпнісом, який повернувся із заслання. Згодом із ними ще житиме поетка Тамара Коломієць.

Лукаш дуже зручний співмешканець: не шумить, не бешкетує. Тихенько сидить над своїми книжками. Гарячою водою не користується, зранку після руханки або бігу, тільки холодний душ. Хоч і має на кухні свою шафку й газову плитку, але за дванадцять років, які тут прожив, користувався хіба що кілька разів. Коли мав гроші, «снідообідав» у ресторані. З усіма сусідами потоваришував, завжди гречний, інтелігентний. Такого сусіда мати — одне задоволення.

Микола з Йоганном зайшли у квартиру, потім у кімнатку Лукаша.

— Двері не замкнені? — здивувався гість.

— А навіщо? Проходьте!

ЗМІСТ

1. Принцип доміно	3
2. Ловець слів	10
3. Бідний гідальго	22
4. Букло	36
5. Мовне зернятко	45
6. Кохання	53
7. Війна	74
8. Студіозуси й переклади	81
9. Перекладацьке щастя	90
10. Декамерон	98
11. Смуга забуття	106
12. Пане-брате, Лукаше!	120
13. У будинках творчості	135
14. Остання розмова	150